

UUSI KILPAILU KANSAINVÄLISISSÄ SUHTEISSA

(Valtiotieteen tohtori Alpo Rusin Seuran syyskokouksessa
11.10.1997 pitämä esitelmä)

Kylmän sodan jälkeisessä maailmassa tapahtuu eräitä perustavaa laatua olevia muutoksia, joilla on merkittäviä strategisia seurausvaikutuksia.

Päivittäinen medioidenkin seuraaminen osoittaa, että väkivalta ja sodankäynti ovat osa arkea eri puolilla maapalloa. Tässä suhteessa voidaan nähdä jopa tilanteen suhteellisesti heikentyneen. Kylmän sodan aikana pieniä sotia esiintyi vähemmän. Kysymys ei kuitenkaan ole nyt sodista, jotka muodostaisivat maailmanlaajuista uhkaa. Kyse on alueellisista ja yhä selvemmin valtioiden sisäisistä sotilaallisista yhteenotoista. Kylmän sodan aikana sotien eskaloitumisen uhka oli suurempi.

Tärkein meneillään oleva muutos liittyy kansainvälisen talouden kehitykseen. Historiallisessa katsannossa valtioiden menestyksen pitkällä aikavälillä ratkaisevat taloudelliset tekijät. Eurooppalaiset valtiot kilpailivat satoja vuosia keskenään, myös sotien, nimenomaan taloudellisista voimavaroista kuten siirtomaista. Teoksessaan *The Rise and Fall of the Great Powers* Paul Kennedy osoitti suurvaltasotien taloudellisen logiikan. Hän toteaa, että sotilaallinen voimien tasapaino on aina seurannut taloudellisen tuotantokyvyn muutoksia. Suurvaltasotien voittajana on aina ollut se osapuoli, jolla on suurimmat taloudelliset resurssit.

Kansainvälisen yhteisön tärkeiksi vaikuttajiksi ovat muotoutumassa talousalueet, blokit. Talousalueet ovat syntyneet lähinnä siksi, että maailmankaupan vapauttamista edistävät ja valvovat mekanismit eivät ole toimineet tyydyttävästi. Näin kaupan esteitä on poistettu alueellisesti. Aika näyttää miten kehittyvät blokkien välinen kauppa ja toisaalta jonkin blokin ja ei-blokin välinen kauppa. Alueellisten talusblokkien välinen kilpailu on käynnissä eikä kauppasotien puhkeamista niiden välillä pidetä poissuljettuna, niistä on varoitettu monissa arvovaltaisissa tutkimuksissa. Alueellisen integraation piirissä olevat valtiot eivät enää ensisijaisesti kilpaile keskenään; kilpailu on siirtymässä blokkien välille. Niiden välinen sotilaallinen kilpailu ei ole poissuljettu etenkään silloin, jos toinen osapuoli ei kunnioita demokraattisia periaatteita. Vanha sanonta, että kauppa keskenään käyvät maat eivät sodi toisiaan vastaan, on silti yhä kestävämmällä pohjalla.

Tämänhetkisen kansainvälisen yhteisön muutoksen luonnetta kuvaan seuraavilla tekijöillä:

1. Valtioiden asema muuttuu, mutta ei menetä merkitystä järjestelmän perustoimijoina. Kansainvälistä järjestelmää voidaan tänään itse asiassa kuvata yksinäpaiseksi, yhden valtion, Yhdysvaltain johtamaksi yhteisöksi.

2. Valtioiden rinnalla toimii yhä merkityksellisimpinä toimijoina niiden yhteistyössä syntyneet talousalueet eri puolilla maailmaa. Viittaa Euroopan unio-

niin, Japaniin, ASEANiin, NAFTAan ja vaikkapa Kiinan kasvavaan taloudelliseen vaikutusvalta-alueeseen.

3. Talousalueiden sisällä ja niiden kesken kehittyi myös "irralisia" vaikutusvaltaverkostoja tai globaaleja rakenteita - kuten globaalit finanssimarkkinat - joilla on merkitystä myös valtioiden ja talousalueiden kehitykseen ja niiden välisiin suhteisiin.

Englantilainen historioitsija Arnold J. Toynbee korosti, että vaikka muutos luonnehtii parhaiten maailmanpolitiikkaa, yksi asia on pysyvä: suurvaltojen keskinäinen kilpailu ja valtioiden hierarkia. Amerikkalainen Hans Morgenthau tähdensi, että historia kautta aikojen osoittaa valtioiden valmistautuvan jatkuvasti sotilaalliseen yhteenottoon, ovat siinä aktiivisesti mukana tai ovat toipumassa siitä.

Kilpailu - ja valtakamppailu - kuuluu sekä kansainvälisen yhteisön että inhimillisen kanssakäymisen peruspiirteisiin. Puhumme voittajista ja häviäjistä. Neuvostoliitto hävisi ideologisen kamppailun. Ensi vuosisadalla Kiina on nousemassa yhdeksi uudeksi suurvallaksi. Paradoksaalista on, että kylmän sodan päättymisen yhteydessä Suomi lyhyellä aikajaksolla oli häviäjä, koska idänkauppa romahti. Pitkällä aikavälillä olemme voittajia, koska EUjäsenyyden luoma selvyys kansainväliseen asemaamme ja parannus mahdollisuuksiimme vaikuttaa maanosan asioiden kehittymiseen ovat palvelleet etuamme.

Kansainvälisen yhteisön ominaisuuksiin on aina kuulunut myös yhdentymisen ja hajoaminen.

Ensi vuonna juhlietaan Euroopassa Westphalenin rauhan 350-vuotispäivää. Tämä rauha päätti kolmikymmenvuotisen sodan. Samalla tunnustettiin kansallisvaltioiden asema maanosamme poliittisena realiteettina. Westphalenissa luotiin valtioille sotilaallisesti valvotut rajalinjat. Se lisäsi turvallisuutta. Tavoitteena oli myös säädellä näiden valtioiden suhteet rauhanomaisesti. Pyrkimyksenä oli sekä tunnustaa voiman käytön oikeutus itsepuolustukseen, mutta myös periaatteet valtioiden suhteiden poliittiseen hallintaan. Tässä epäonnistuttiin, koska noin sadan vuoden välein maanosamme ajautui suursotaan valtioiden välisen hallitsemattoman valtakamppailun seurauksena. Näissä sodissa vaihtui johtajavaltio, jonka sotilaalliseen ylivoimaan rakentui sodanjälkeinen uusi turvallisuusjärjestys.

Vuosia 1947-1989 pidetään kylmän sodan ajanjaksona. Rauhanomaisen tilan takuuna oli viime kädessä ydinasetasapaino kahden suurvallan välillä. Järjestelmä oli luonnonoton, koska se nojautui itse asiassa jatkuvasti kasvavalle sotapotentiaalille. Taustalla oli ideologinen kilpailu. Lisäksi turvallisuuden nimissä estettiin demokratia itä-Euroopassa ja toisaalta eteläisessä Afrikassa ja monissa muissakin kehitysmaissa. Itä-länsi -konflikti oli siten maailmanlaajuinen. Vasta 1980-luvun puolivälissä molemmat suurvallat kykenivät löytämään yhteisen edun siinä, että aseita ryhdyttiin vähentämään. Kylmä sota kuitenkin päättyi vasta, kun sosialististen komentotalouksien taloudellinen pohja petti ja itä-Euroopan hallitukset ja etenkin kansalaiset asettuivat rohkeammin Neuvostoliiton valtaa vastaan. Samalla lakkasi Westphalenin järjestys Euroopassa ja kahden suurvallan konfliktille nojautunut demokratioiden tukahduttaminen monissa kehitysmaissa.

Euroopan valtiot ovat oivaltamassa, että niiden yhteinen etu edellyttää sotilaallisen vastakkainolon purkamista ja kollektiivisten toimien aikaansaamista rauhan rikkojia vastaan. Tässä asetelmassa kansallisvaltioiden asema yhteisön perustoimijoina on muuttumassa ensimmäistä kertaa Westphalenin rauhanteon jälkeen.

Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen käynnistynyt integraatio nojautui Saksan ja Ranskan yhteistyölle. Liittokansleri Adenauer ehdotti itse asiassa eräässä vaiheessa näiden maiden välisen unionin perustamista. Kenraali de Gaulle torjui ehdotuksen, mutta ehdotti hieman myöhemmin samaa. Ja tuli myös torjutuksi tällä erää liittokansleri Erhardin toimesta. Tämä saksalais-ranskalaisen unionin toteutumatta jääminen osoittaa, ettei Euroopassa niinkään pyritä valtioiden yhdistymiseen. Sen sijaan on tilaa Euroopan unionin laajentumiselle ja tätä kautta tapahtuvalle valtioiden ja kansojen lähentymiselle.

Kuten edellä viittasin, jopa vahvimmat eurooppalaiset valtiot - Saksa, Ranska, Britannia - tarvitsevat eurooppalaista yhdentymistä ollakseen vahvoja globaalissa kilpailussa. Yhteisen valuutan aikaansaaminen on yksi vastaus globaaliin haasteeseen. Euron syntymisen seurauksena maailman valuuttamarkkinoiden voidaan odottaa saavan lisää tarpeellista vakautta. Eurosta tulee dollarin rinnalla toinen johtava valuutta.

Globalisaatio on kiihtynyt nimenomaan kylmän sodan patojen murruttua 1990 luvulla. Määritelmällisesti ilmiöllä tarkoitetaan "valtiolliset rajat ylittävien taloudellisten, kulttuuristen, poliittisten ja sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen tiivistymistä". Kansalliset hallitukset ovat usein voimattomia globalisaation vaikutuksille.

Globalisaatio on vaikeuttanut puhtaasti kansallisten ratkaisujen toimeenpanoa esimerkiksi kansantalouden ohjaamiseksi ja sosiaalivaltion kehittämiseksi. Tästä ovat viimeksi saaneet läksynsä Kaakkoisen Aasian useat valtiot.

Globalisaatio pakottaa tarkastelemaan kansainvälisen yhteisön perustoimijoita, valtioita, uudella tavalla. Strategisessa mielessä tämä on välttämätöntä, koska kilpailu - ja etujen valvonta - on siirtymässä valtioiden välisyydestä yhä selvemmin kauppa-alueiden väliseksi. Vaikka Euroopasta on saatu paljon purettua vakavaa poliittis-sotilaallista kilpailua, Eurooppa - tai etenkin laajentuva Euroopan unioni tulisi olla yhä selväpiirteisemmin osa globaalia taloudellisesti-politiittista järjestelmää poliittisesti yhtenäisemmän toimijan ominaisuudessa. Näiden talousalueiden keskinäiset voimasuhteet ovat myös muuttumassa. Ostovoimapariteetilla laskettuna vuonna 2010 talousalueiden hierarkia saattaa olla seuraava:

1. Kiina 12 500 miljardia dollaria
2. Euroopan unioni 10 000 miljardia dollaria
3. Yhdysvallat 10 000 miljardia dollaria
4. Japani 4 500 miljardia dollaria
5. Intia 2500 miljardia dollaria

Venäjä on tässä asetelmassa jossain sijaluvulla 10-15 noin 1000 miljardilla dollarilla.

Taloudellinen kehitys voi tietenkin hidastua, kuten viimeaikaiset valuutta- ja pörssiheilahtelut Aasiassa saattavat ennakoida. Toisaalta esittämäni arvio talousalueiden kehityksestä on suuntaa-antava nimenomaan pitemmällä aikavälillä. Vielä kuluvan vuosikymmenen aikana on ehkä mahdollista puhua globaalista taloudesta, koska kolme talousblokkia, Eurooppa (Euroopan unioni), Japani ja Yhdysvallat edelleen dominoivat esimerkiksi suorien investointien kohdealueina. Investointien virtaaminen muille alueille on vähäisempää lukuunottamatta Kiinaa ja Kaakkoista Aasiaa sekä Latinalaista Amerikkaa.

Kiinnostavaa on pohtia jo nyt käytettävissä olevan informaation perusteella sitä, millä tavoin näiden talousalueiden seurauksena geopoliittiset asetelmat muuttuvat ja miten niiden väliset suhteet kehittyvät vastaisuudessa. Onko esimerkiksi niiden keskinäinen kilpailu säädeltävissä rauhanomaisesti. Ja missä niiden edut ovat vastakkaisia.

Kaikkina aikoina on maailmaa pyritty jäsentämään asioiden kategorioimisella sekä rajojen täsmällisemmällä määrittelemisellä. Kolumbus loi uuden ja vanhan maailman jaon. Churchill katsoi rautaesiripun jakaneen Euroopan. Nyt tutkijat ja poliitikot kiistelevät siitä, miten kylmän sodan jälkeinen maailma tulisi määritellä ja jakaa, etenkin geopoliittisessa mielessä.

Yksi eniten huomiota saaneista määrittelyistä on peräisin yhdysvaltalaisen professorin Samuel Huntingtonin kirjoituksista, joissa maailmanyhteisön nähdään jakautuvan 21. vuosisadalla seitsemään erilliseen sivilisaatioon. Siviilisaatioilla Huntington tarkoittaa laajinta kulttuurista ja uskonnollis-ideologista yhteenliittymää, joihin kansat ja yksilöt tuntevat kuuluvansa. Läntistä elämänmuotoa haastaisivat islamilainen arabimaailma, konfutsealainen aasialaisuus ja venäläinen ortodoksia. Huntington katsoo, että edessä saattaa olla, tai ilmeisesti tulee tapahtumaan, näiden siviilisaatioiden yhteenotto.

Huntingtonin analyysi miellyttää aluksi selkeydellään. Selkeyttä tarvitsemme monimutkaisessa maailmassa. Mutta menemättä kovin syvälle siihen kritiikkiin, jota hänen teesinsä ovat herättäneet, muistutan kuitenkin muutamasta ongelmasta. Eivätkö aikamme suurimmat sotilaalliset yhteenotot ole nimenomaan samankaltaisten siviilisaatioiden sisäisiä yhteenottoja. Esimerkkeinä tuttien ja hutujen, shi'a ja sunni-muslimien sekä turkkilaisten ja kurdien yhteenotot. Samalla tavoin kuin on asian laita valtioiden ja liittokuntien kohdalla, myös siviilisaatiot ovat globalisaation ja fragmentoitumisen, hajaantumisen, kohteena.

Oma päättelyni nojautuu sekin tietynlaiseen kategorisointiin, kun otan lähtökohdaksi kehittyvien talousalueiden, blokkien, keskinäisen kilpailun ja mahdollisen vastakkainolon ensi vuosisadan alkupuolella. Olen "huntingtonilainen" siinä mielessä, että näen kehittyvien talousalueiden taustalla kulttuurisesti vahvoja kansallisvaltioita, Saksan ja Ranskan Euroopan unionissa, Kiinan ja Japanin Aasiassa ja Yhdysvallat NAFTA:ssa. Toisaalta päättelyni eroaa ratkaisevasti siinä, että en näe esimerkiksi Aasian taloudellisen kasvun nojautuvan niinkään siviilisaatio-ominaisuuksille kuin teknologisille ja koulutusellisille, siis globaaleille taloudellisille tekijöille.

Viimeisen parin vuosikymmenen kehitys ei anna empiiristä tukea sille, että maailmaa uhkaisivat lähivuosina vakavat kauppasodat. Mutta paineita protektionismiin ja maailmankaupan vapauttamisen patoamiseen esiintyy jatkuvasti myös EU:ssa. Sensijaan taloudellisen kehityksen ja kasvun painopiste on liukumassa Euroopan ja Yhdysvaltain alueilta Aasiaan. Teollistumisen aikakauden alussa vuonna 1820 Aasian osuus maailman bruttokansantuotteesta oli 58 prosenttia. Vuoteen 1940 mennessä sen osuus oli pudonnut 19 prosenttiin. Tällä hetkellä sen osuus on 37 prosenttia ja viimeistään vuoden 2020 paikkeilla Aasia on palauttanut osuutensa vuoden 1820 tasolle. Tämä kehitystrendi kestää jopa melkoisia takaiskuja toteutuakseen pääpiirteisesti.

Maailman ruoka- ja energiaresursseja tulee siis jakamaan yhä useampi maapallon asukas. Niinikään monet ympäristöongelmat kärjistyvät vielä pitkään. Kiinasta tulee suurin haposateen tuottaja vuoteen 2010 mennessä. Tämä kehitys aikaansaa etujen ristiriitoja, joista voi kehittyä myös sotilaallista jännitystä, aseellisia yhteenottoja. Historiallisessa tarkastelussa ongelmana on ollut myös se, että taloudellisen modernisaation edetessä kehitysmaissa, niissä lisääntyy sisäinen epävakaus. Jatkossa Kiinan kehitys on tässä suhteessa ratkaiseva.

Strategisessa mielessä Aasian - etenkin Kiinan - nousu on kansainvälisen yhteisön suurin haaste 21. vuosisadalla. Kiina, Japani ja monet kaakkois-Aasian valtiot ovat tulossa esimerkiksi yhä riippuvaisemmiksi Lähi-idän öljystä. Samaan aikaan Yhdysvallat on vähentänyt riippuvuuttaan alueen öljystä. On arvioitu, että ensi vuosisadan alkupuolella Aasia tarvitsee Lähi-idän öljyä oleellisesti enemmän kuin Eurooppa ja Yhdysvallat. Yhdysvallat on lisännyt öljytoimituksia lähinnä Etelä-Amerikasta. Venäjistä ennakoidaan Euroopan unionin keskeistä kaasua- ja öljytoimittajaa. Tällä kehityksellä on merkitystä esimerkiksi Lähi-idän turvallisuusasetelmaan ja niin muodoin kansainväliseen tilanteeseen laajemminkin.

Pitämällä lähtökohtana Eurooppaa - ja etenkin Euroopan unionia - meneillään olevan geostrategisen muutoksen piirteet arvioin seuraavasti:

1. Euroopan unionin laajentuminen ja kehittyminen talous- ja rahaliitoksi luo
2. edellytyksiä sille, että EU kehittynee yhdeksi globaalin kilpailun keskeisistä toimijoista 21. vuosisadalla. Vaikka EU:n poliittista vaikutusvaltaa ei voida ymmärtää ilman sen jäsenmaiden historiallista suhdetta Yhdysvaltoihin, EU:n vaikutusvallan kasvu on jatkossa riippuvainen yhä enemmän myös sen suhteista Venäjään sekä kyvystä saada tasa-arvoinen rooli Yhdysvaltain kanssa kansainvälisessä politiikassa, kuten Lähi-idässä.
3. Yhdysvallat säilyttää asemansa johtavana valtiona pitkälle 21. vuosisadan puolelle. Se on itse asiassa ainoa todellinen globaali taloudellis-poliittinen toimija. Toisaalta Yhdysvallatkaan ei dominoi kansainvälistä taloudellista järjestelmää, mikä muovaa myös geopolitiikkaa. Tämä asettaa sille valtaisan haasteen luoda tasapainoiset suhteet kaikkiin keskeisiin toimijoihin. Sen suhde Kiinaan muodostuu yhä ratkaisevammaksi.
4. Kiina nousee Yhdysvaltain suurimmaksi haastajaksi viimeistään vuosina 2010-20. Sen sisäisestä poliittisesta kehityksestä riippuu viime vaiheessa, kyke-

neekö se nousemaan globaaliksi suurvallaksi ja kykeneekö se tähän muodostumatta uhkaksi ympäristölleen.

5. Venäjä ja Japani ovat valtioita, joiden strateginen suuntautuminen tulee olemaan hyvin merkityksellinen, ennen muuta niille itselleen. Japanin tulee voida tasapainotella yhä enemmän Kiinan ja Yhdysvaltojen kesken. Venäjän kehitys on riippuvainen sen kyvystä integroitua kansainvälisiin taloudellisiin rakenteisiin ja miten sen sisäinen kehitys etenee.

Merkityksellistä tulee olemaan se, kyetäänkö kansainväliseen yhteisöön luomaan sellainen etujen tasapainon ja yhteistyön järjestely, että uusi sotilaallinen kilpailu vältetään talousblokkien välillä. Yhä tärkeämmäksi muodostuu se, miten kasvava Kiina mukautuu kansainvälisen yhteisön normeihin ja saa jalansijaa sen järjestöissä. Kiinan merkitys maailmantalouden kehitykseen on siinä määrin keskeinen, että ennen pitkää sen on tultava mukaan esimerkiksi Maailman kauppajärjestöön, WTO:hon. Näillä ratkaisuilla myös WTO:n jäsenet osaltaan määrittävät sen, muotoutuuko Kiinasta vihollinen vai kumppani 21. vuosisadan maailmassa. EU:lla on näissä keskusteluissa tässä vaiheessa ehkä yhä keskeisempi rooli. Lisäksi, kuten Michaela Eglin tuoreessa tutkimuksessaan toteaa, ”Kiinan täysi mukaantulo globaaliin kauppaan antaa myönteisen ruiskeen maailmantalouden kehitykselle”. Samalla ratkennee paljolti se, syrjäyttääkö sotilaallinen kilpailu jälleen kerran taloudellisen kilpailun ja poliittisen yhteistyön.

Jatkossa on syytä selkiinnyttää kehittyvien talousalueiden, ei vain taloudellista vaan myös poliittista roolia. Näin voimme kehittää sellaiset neuvotteluasetelmat, joissa ovat edustettuina kaikki globaalia kehitystä eniten säätelemään pystyvät tahot ja toimijat. Euroopan unionin jäsenvaltiona Suomi on toiminut siihen suuntaan, että EU saisi enemmän merkitystä nimenomaan globaalina vaikuttajana. Otan vain yhden esimerkin. G-7-kokouksessa voisi EU ottaa yhä selvemmin aseman Euroopan edustajana.